

wird man natürlich immer wieder, wenn nicht zertreten, so doch getreten“ (49—50).

A gondolati konceptus szűkkeblősége mögött azonban gyakran rejtőznek művészi nagylelkűség lehetőségei. Hauptmann híj maradt első legtermékenyebb periódusához, amennyiben nem fejlődött ki benne az expresszionista költészet erős gondolati eleme. De abban is igaz, becsületés naturalistának tekinthető, hogy egy bizonyos embertípus mesteri ismerője és költője maradt. Ez a típus a gyenge, az élettől elragadott és eltaposott, a hétköznapot küzdő ember. Wanda-ban is köszönhetjük a régi jó ismerősöket. Haake, a hős maga, aki életének nagy nyomorúságát mindennapi ivásba fojtja, méltán szegődhetik Crampton kollégájához, a zseniális, részeges professzorhoz. A kis Wanda, aki szenvedélyét hazugsággal határos navaszsággal egyesíti, az anyagi javak iránt való erős érzelme folytán inkább a *Biberpelz* hősnőjéhez, mint bármely más Hauptmann-i nőalakhoz hasonlítható. Itt van mindenekelőtt a cirkuszigazgatóné, aki hosszú és gazdag tapasztalatai alapján megalkotta a maga számára lehetséges fogalmáknak az életről és akinek filozófiai rezignáltsággal határos bölcsesége minden testestől-lelkéstől naturalista embernek igazságot kell, hogy jelentsen: „Glauben Sie mir, mein Herr, dass man doch wohl nicht immer der Schmied seines Schicksals ist. Sie wissen auch nicht, wenn Sie glücklich eine Leitersprosse ersteigen, ob die Leiter nach unten oder nach oben führt. Sie denken vielleicht, sie führt nach oben, und kommen zu Ihrer Verdutzung unten an“. (34.) A „klaviatura“ az, ami mérvadó; (az igazgatóné eme állandó kifejezésénél gondoljunk hasonló esetekre Hauptmann-nál és mindjárt kitűnik, hogy hogyan tud egy szóval egy embert jellemezni) a klaviatura pedig azt jelenti, hogy fölhangolnak, kihasználják, játszanak velünk erők, amelyek bennünk, vagy fölöttünk; de mindenesetre nélkülünk intézik sorsunkat.

Teljes lesz a kör a fiatal elzüllött „báróval“, az igazgatóné barátjával. Majdnem monumentálisá válik panasza, majdnem egy egész nemzedék szószólójává emelkedik, amikor kifejezést ad annak a benső kínzó vágyakozásnak, amely az erőtlenekeket és megingottakat a keret, a kollektív érték, a megmentett tévhit felé hajtja: „Was soll man mit diesem *laisser-faire, laisser-aller* anfangen, wenn man sich an etwas anschliessen, an etwas anklammern will? Ich will mich durchhaus an etwas anklammern. Ich muss geführt, gelenkt, ermutigt, getröstet und absolviert werden, wenn es nötig ist. Ich muss nicht auf etwas stützen können“.

Legjobb tudásával Hauptmann a 19. századba tartozik. Még ma is a jószágos meglátást és együttérzést, a bele-élés és magáévá-tevés nagylelkűségét csodáljuk benne, nem pedig a kérdések összesűritését és áttekintését. Wanda-ban is a „legzseniálisabb állapotba“ nem az, mikor hősével érez és ugyanakkor fölötte is áll, hanem amikor hatalmába ejti ennek a művész-munkásnak, vagy munkás-művésznek szívós életereje.

(Szeged.)

Márer Erzsébet.

ARANY PÁRIZSI CENZORA.

Törődött-e Arany politikával vagy sem, nem tartozik ide; annyi azonban tény, hogy abban az időben, mikor Petőfit, a magyar „Tyrtaeus“-t, nemzeti törekvéseink megtestesítőjeként ünnepelték, ugyanakkor Arany politikai tapintatáról nagyon rossz véleményt formált Párisban a „magyarbarát szakkritika“.

E szakkritikáról meg kell jegyeznünk, hogy az a legsajátosabb keveréke volt a történeti, politikai, világnézeti s néha irodalmi megfontolásokból kiinduló mérlegeléseknek, melyeknek legjellegesebb a magyar érdekek szolgálatának közös szempontja adott ilyen-olyan egységet. Elképzelhetni, hogy e főleg politikai célú propagandának mennyire volt lényegét érintő az irodalmi megnyilvánulása. Akik a magyar ügy mellé szegődve a francia közvélemény tájékoztatásának feladatát vállalták, azok munkamegoszlás híján eleve olyan specialistáknak tekinthették magukat, akiknek kötelességük a magyar élet egészére terjeszteni ki figyelmiüket. Ez írók egyfajként is politikai hajlamúak s valamelyest egy európai liberalizmus, hogy úgy mondjuk, szellemtörténészeinek tekintik magukat, s ennyiben érdeklődésük szinte kontinentális méreteket ölt; de e széles horizont mellett mily kevés szakavatottság, s a roppant befogadóképesség mellett mennyi félszeg botlás fér meg!

Példa rá a Sorbonne egyik tanárának, Saint-René Taillandier-nak az esete, aki ugyan magyarul nem tudott, de Kertbeny Károly gomba módra termő német fordításai alapján Lésznyai Kálmánig az egész 19. századi magyar költészetet képes ismertetni a *Revue des Deux Mondes*-ban (1860), épúgy mint később Kecskeméthy Aurél könyve nyomán cikksorozatban foglalkozik Széchenyi életével és politikájával. Bennünket illető ismeretei természetesen felületen mozgó, jóakarata azonban elvitathatatlan, bár nem kizárólagos. Például a csehek époly közel állnak hozzá, mint a magyarok, s így lesz egyik könyvének címe, melyben e két „elnyomott“ népre vonatkozó cikkeit gyűjti egybe: *Bohème et Hongrie* (1869).

Taillandier említett irodalmi tanulmányában, melyet Kertbeny külön is kiadott (Paris, 1863), Arany igen pórul jár. S hogy okot is mondjunk, költőnk alighanem azzal játszotta el francia kritikusanak kezét, hogy a cseheket illető ártatlan csipkelődése nehezen volt beilleszthető abba a harmónikus konföderációs keretbe, melyet a népek szolidaritásának ez a keresztényilelkű ideológusa a Habsburg-monarchia területén élő nemzetek javára elképzelt. Ez a csalódása válhatta ki aztán azt a törekvését, hogy Aranyban egyéb kifogásolni valót is találjon, ami, mint látni fogjuk, minden különös fáradság nélkül sikerült is.

Ne felejtjük el, hogy szemléletében az irodalom mindenekelőtt mint egy nép élethez való jogának biztosító szerepel. Szerinte a szellem jobban véd, mint a kard, s az abszolútizmus néma küzdelmeinek idején megnyugtatólag állapítja meg a magyar irodalomról, hogy az „komoly jogcím egy nemes faj követeléseinek támogatására“. Ebből és minden más szempontból kétségbevonhatatlannak tartja Vörösmarty és Petőfi elsőségét a magyar költészetben; de nem hiszi, hogy hozzájuk Arany csatlakozhatna harmadiknak, másrészt igazságtalanságot lát abban, hogy Garayt csupán másodrangú költőnek tekintik. Úgy véli, hogy Garayt messze fölébe kell helyezni Aranynak, s e kijelentését avval indokolja, hogy *Kont* írójában több a gondolati erő, míg a *Toldi* szerzője mellett tisztán csak formai előnyök szólnak . . .

E baklövésnek elégséges magyarázatul szolgálhat-e az, hogy — mint maga is bevallja — külföldi létére ő természetesen kevésbé tudja értékelni a formát, mint a kifejezésre juttatott eszmét? Nem hinnők. E *tótágasra* állított értéksornak igazi motivuma abban rejlik, hogy Arany költői *realizmusa* vajmi kevés alapot nyújtott arra, hogy ahhoz a patetikusan szubjektív és forradalmian lázas iroda-

lomhoz sorozzák, melyben megszokták a magyar politikai és szociális törekvések hordozóját látni. Idegen barátaink szemében a magyar irodalom mindenekfelett a nemzeti ellenállás leghatékonyabb fegyvere s éppen van az, hogy Taillandier is oly lelkes elismeréssel szól pl. Garay történeti balladáiról, melyek, mint írja, kézről-kézre adható emlékműkként hozták forgalomba a nemzeti mult tragikus tényeit, hogy ne engedjék elfeledni az ősök heroizmusát s a bosszút, amivel az utódok tartoznak.

Ilyen beirányozottság mellett tehát nem lephet meg az, amit Taillandier a Toldi-ról és a Murány ostromá-ról mond. A Toldi-t mindenki jól ismerheti, mivel a középiskolában az egyetlen olykép megtárgyalt irodalmi alkotás, amelyhez megközelítő módon kellene tanítani a legtöbb klasszikusunkat, — de kinek jutott volna eszébe valaha is, hogy e népiesen történeti idyllben valamely kor társadalmi problémáinak megjelenítését keresse? Mert kritikusunk szerint a költemény két harcban álló testvére szociális ellentéteket érzékeltet: a rossz bátya a nemesség, a keményöklű öcs pedig a föld népe. A jó Illosvai a maga századához nyilván ezt a jelképes felszólítást intézte versével: „Büszke mágnások, Árpád fiai, ti méltatlan jogok s barbár privilégiumok urai, a haza megmentője nem egyszer az a nép volt, melyet most kifosztotok és eltapostok“. Ez a szemrehányás megállta helyét a XVI. században, de az 1848-as magyar nemesség le tudott mondani előjogairól, hogy mindenkit egyenrangú testvéréül fogadva harcolja ki a nemzet ügyét lenségét. Tehát míg Illosvai szimbólumának megvolt az értelme a maga idején, a mai Toldi-ról ezt nem lehet elmondani: publié aujourd' hui, le poème de Toldi n'a plus de sens.

De vannak itt még egyéb hibák is. S ha a kritikus kifogás alá vonja őket, csak azért teszi, mivel: il ne faut pas ménager les avertissements à la littérature d'un peuple qui a de si sérieux devoirs à remplir. A figyelmeztetés ezúttal sokkal komolyabb, amennyiben a nemzeti-ségi összetűzés végzetessé válható veszedelmére utal. A gyűlölködést ugyan lelohasztotta az abszolutizmus nyomorúságának közösen viselt sorsa, jobban kellene ügyelni azonban, hogy semmi ok ne legyen annak az ellenségeskedésnek a felángolására, ami 48-ban egyszer már vesztt okozta a magyaroknak. Mindamellet mit látunk? A Toldi-ban az ellenszenv célpontjául egy, cseh bajnok van kiválasztva, „azaz egy olyan fajnak a képviselője, melyet Magyarország csak nemrégiben még elnyomott (!), de amely valóban arra hivatott, hogy szövetségese legyen“.

A cseheknek ez a „kipécézése“, hogy folytassuk a gondolatmenetét, hát bizony nagyon szerencsétlen gondolat. De mennyivel jobb az, mely a Murány ostromá-ban egy közönséges áruást von a költészet rokonszenvet keltő fényjével körül, nem véve tekintetbe azt, hogy itt a szabadságukért felkelt magyarokat árulják el a Habsburgok javára? Csodálatos, hogy Arany ebben nem lel semmi követni valót! Petőfi ugyan, igaz, szintén megénekelte az esetet, de ő inkább csak felvázolta a történeteket s az egész csupán egy költői szeszély játéka, ami megbocsátható. De egy egész poémában foglalkozni vele! . . . De hagyjuk. Mégis csak az a derék Garay tudta igazán, mit kell.

Amint megítélhető ebből, Arany nem valami fényes külföldi carrière-nek nézett elébe. Okai ennek sokkal kézenfekvőbbek, semhogy magyarárgassuk, annyit azonban meg kell állapítanunk, hogy politikai nézeteinek vagy éppen a faji türelmetlenségnek, amit Taillandier felfedezni vél benne, semmi köze e siker-

telenséghez. Annyira nem, hogy például az itt koronatanú számba jövő *tótok*, akiket *Taillandier* nyilván az akkor már erősen érvényesülő szláv propaganda hatása alatt teljesen azonosít a csehekkel, mindig szerették *Aranyt* s tanultak is tőle, mint azt nemrég egy-prágai professzor kimutatta,¹⁾ míg ellenben az Európa-szerte rokonszenvvel fogadott *Petőfit* legtöbbször idegenkedéssel nézték. Különös, hogy ezt a türelmetlen magyarságot, ami tökéletesen hiányzott *Arany*-ból, *Taillandier* nem tudta észrevenni *Petőfi*-ben. Pár évtizeddel később majd egy magyarul is tudó fiatalabb történetíró társa kell, hogy kimondja, *Arany* javára billentve a mérleget, hogy *Petőfi* forradalmi költészetét bizonyos tartózkodással kell értékelnünk. Miért? Ép a nemzetiségi viszonyokra való kifolyása miatt. Így változnak nyugaton — a politikai átvatok.

*

Hogyan érintette *Aranyt* ez a meglehetősen érélyes s a melletti teljesen igazságtalan kritika? Eddig kiadott levelezésében nincs nyoma, hogy tudott volna róla, azonban szinte kizártnak tartjuk, hogy ne jutott volna el hozzá a híre. S ha talán fölöslegesnek, méltóságán alulinak tartotta, hogy tiltakozzék ellene vagy akár csak komolyan is vegye, bizonyos, hogy sohasem felejtette el. Említettük, hogy e cikk a *Revue des Deux Mondes*-ban jelent meg, 1860-ban. Tizenhét évvel később írja *Arany* *Kozmopolita költészet* című költeményét, mely így kezdődik:

Nem szégyellem, nem is bánom,
Hogy ha írnom kelle már,
Magyaros lett irományom
S hazám földén túl se' jár;
Hogy nem „két világ“ csodája —
Lettem csak népemből egy . . .

Mi ez a „két világ“, amit ő maga is idéző jelbe tesz, ha nem az idézett szemle címére való ironikus célzás? Ilyen szólásmódja nincs a magyar nyelvnek s nem is effélett akart ő használni. Az érzékeny, szerény, nem minden kesernység nélkül visszavonomló *Arany* emlékezett meg vele kétes sikerű nemzetközi szerepléséről, a *Revue des Deux Mondes* cenzoráról.

(Budapest.)

Tóth Béla.

SZABAD-E DÉVÉNYNÉL BETÖRNÖM ÚJ IDŐKNEK ÚJ DALAIVAL?

A Pesti Napló máj. 5-i számából
vesszük át Klebelsberg Kunó
gróf alábbi cikkét.

Ady Endre egyik legszebb versében, amely úgy kezdődik, hogy *Góg és Magóg fia vagyok én . . .*, a maga személyére vonatkoztatva felvet egy kérdést, amely sokkal több, mint *Ady* saját költészetének problémája, mert magában foglalja egy Ázsiából Közép-Európába került nép egyik létkérdését. *Verecke híres útján jöttem én, tülembé még ő magyar dal rivall, szabad-e Dévénynél betörnöm új*

¹⁾ P. Bujnák: *Ján Arany v literatúre slovenskej*, Praha 1924, 198. l. — Ismertetése: *Jegyzetek egy tót könyvhöz*, Debreceni Szemle 1927, 1—2. sz.